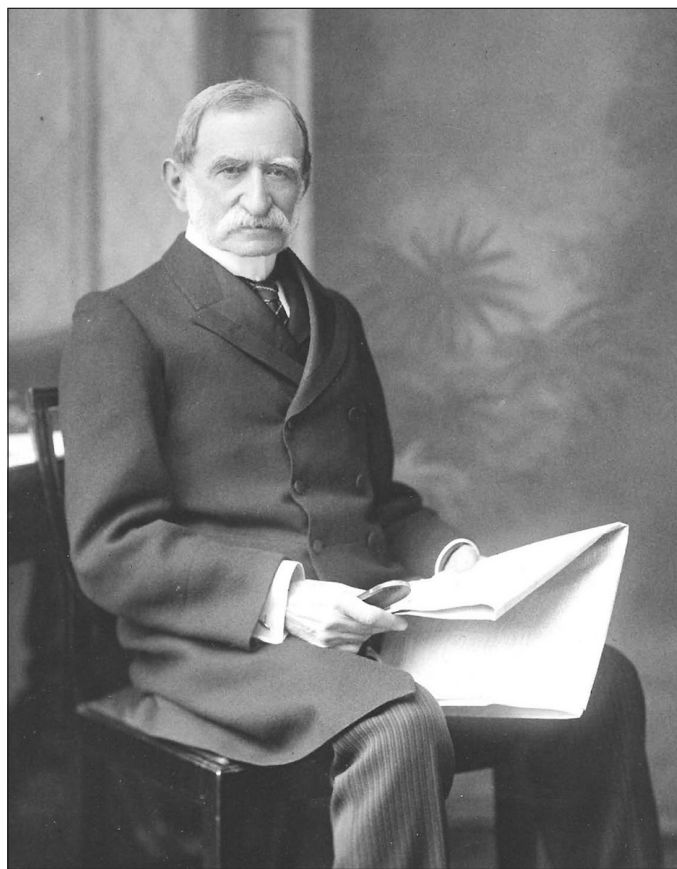

Dévényi Kinga

TARTALMI FELTÁRÁS, KONZERVÁLÁS, DIGITALIZÁLÁS AZ MTAK CSOMA-GYŰJTEMÉNYE A 21. SZÁZADBAN

Kőrösi Csoma Sándor születésének 225. évfordulóját a nevét viselő tudományos társaság egy nagyszerű kezdeményezéssel ünnepelte meg. A Kőrösi Csoma Társaság által létrehozott digitális archívum (www.archivum.kcst.hu) a Csoma dokumentumokat a modern kor igényeinek megfelelően tárja a nagyközönség elé.¹ Ez a digitális feldolgozás a nyomtatott könyveket *pdf* formában, a leveleket többnyire magyar fordításban, átírva teszi közzé. Az átfogó forrástár első négy része Csoma összes munkáját tartalmazza: (1) a szótárt, (2) a nyelvtant, (3) a buddhista szakszavak szótárát (*Mahávjútatti*), ez utóbbit digitális feldolgozásban is, (4) valamint folyóiratokban megjelent tanulmányait.

Duka Tivadar (1825–1908)

A második négy egységben Csoma életútját követhetjük nyomon: (1) a levelek és okiratok, (2) utazása, (3) a kortársak, valamint (4) a Keleti Gyűjteményben lévő hagyaték alapján. A kilencedik digitális „kötet” az emlékezőket foglalja egybe, részletes bibliográfiát tartalmaz, s eligazít a Csomával kapcsolatos műalkotások terén is.

E nagyszabású feldolgozás azonban nem teszi feleslegessé a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjteményének – a „Csoma-dokumentumok” legfőbb letéteményesének – azt a törekvését, hogy a birtokában lévő Kőrösi Csoma Sándorra vonatkozó, ill. általa írt dokumentumokat eredeti formájukban

megőrizze, feldolgozza, s biztosítsa, hogy azok a jövőben is fennmaradjanak, ill. hogy mindenkor megfelelően védett módon a kutatók elé kerülhessenek.

¹ Az archívumot az ünnepi ülészakon a Kőrösi Csoma Társaság főtákos, Iványi Tamás mutatta be.

Ahhoz azonban, hogy képet adhassunk a Gyűjteményben ebből a célból zajló, ill. az elmúlt néhány esztendőben végzett munkáról, nem szabad elfeledkeznünk valakiről, akinek az erőfeszítései nélkül ma bizonyára nem rendelkeznénk oly mélyreható ismeretekkel Kőrösi Csomáról, ill. bizton állíthatjuk, hogy nem lenne az MTA Könyvtára tulajdonában maga a Csoma-gyűjtemény sem. Ez a személy Duka Tivadar.

Mit tett Duka Tivadar Kőrösi Csoma emlékének ápolásáért?

Mindenekelőtt hiteles adatokat gyűjtött, s azok alapján megírta Kőrösi Csoma Sándor életrajzát magyarul és angolul. A két változat egymással egy időben jelent meg Budapesten és Londonban (DUKA 1885a, 1885b).

Ugyanezen év januárjában Duka közbenjárásával megérkezett az Akadémiára Malan tiszteletes adománya, aki a Csoma által korábban neki ajándékozott, s számára oly kedves emlékeket idéző tibeti könyvekről mondott le az Akadémia javára. E művek közül a Kőrösi Csoma Sándor kérésére a lámák által írt ún. Alexander-könyvek, ahogy az ma már köztudomású, a tibeti irodalom egyedi alkotásai. (MTAK Keleti Gyűjtemény, Tib. 4). On-line kiadás, átírás, magyar és angol fordítás <http://csoma.mtak.hu>]

A fentiekén kívül még három módon próbálta Duka Tivadar elősegíteni Kőrösi Csoma Sándor emlékének ápolását a Magyar Tudományos Akadémián.

1) Kétezer korona alaptőkével *Kőrösi Csoma Alapítványt* hozott létre² abból a célból, hogy 1900-tól kezdődően az I. osztály szervezésében minden harmadik év áprilisában nyílt ülést rendezzenek Kőrösi Csoma emlékének tiszteletére. Az MTA főtitkárához 1897. december 6-án írt levelében így fogalmaz: „*Az irodalommal foglalkozó magyar ember jól tudja, hogy a philologia érdekében mit tett Kőrösi Csoma Sándor; a székelyföld népe között még ma is legendaszerű fogalmak környezik a zarándok tudós nevét; igazi érdemeit a külföld tudósai fogták fel kellően, s melegen kifejezték emléke iránti méltánylatukat...A tudományos Akadémia már is tanusította kegyeletét saját körében; azon czélból azonban hogy Kőrösi Csoma Sándor emléke a jövőben is ébren tartanék, bátor lennék a magyar tudományos Akadémia kezébe kétezer koronából álló, igen szerény alapítványomat letenni... Az alapítvány elnevezése, a tudományos Akadémia engedelmével, lehetne »Duka Tivadar – Kőrösi Csoma Sándor féle alapítvány«*” (DUKA 1897).

Célja az volt, hogy az üléseken „*egy erre hivatott szaktudós a keleti tanulmányok, elsősorban az ázsiai kultúra körébe tartozó tudományos értekezést tartson.*” Az alapítvány ügyében az I. osztály megbízásából Goldziher Ignác egyeztetett Dukával (GOLDZIHHER 1897). Ezek az előadások egyrészt fórumot szolgáltattak a magyar orientalisztika számára, másrészt méltó emléket állítottak Csomának.

² Ennek végleges szövegét ld.: *Akadémiai Értesítő*, 1899, 148.

1. táblázat *Kőrösi Csoma emlékére tartott előadások az Akadémián*

- 1900 – Kuun Géza: *Ismereteink Tibetről*
- 1903 – Goldziher Ignác: *A buddhizmus hatása az iszlámra*
- 1906 – Thury József: *A középázsiai török nyelv ismertetései a XIII. század óta*
- 1909 – Kégl Sándor: *Hindusztáni tanulmányok*
- 1912 – Goldziher Ignác: *A Korán-magyarítás irányai*
- 1915 – Kúnos Ignác: *Nyugati hatások a török irodalomban*
- 1918 – Gombocz Zoltán: *A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány*
- 1927 – Németh Gyula: *A Magyar Tudományos Akadémia munkássága a keleti filológia terén*
- 1928 – E. Denison Ross: *Kőrösi Csoma Sándor érdemei a keleti tudományok terén*
- 1935 – Németh Gyula: *Kőrösi Csoma Sándor célja*

Idéznék a második előadás bevezetőjéből, amelyet az európai iszlámkutatás máig meghatározó alakja, Goldziher Ignác tartott 1903-ban, s amelyen Duka Tivadar egészségi állapota miatt nem tudott jelen lenni.

„Tekintetes Akadémia!

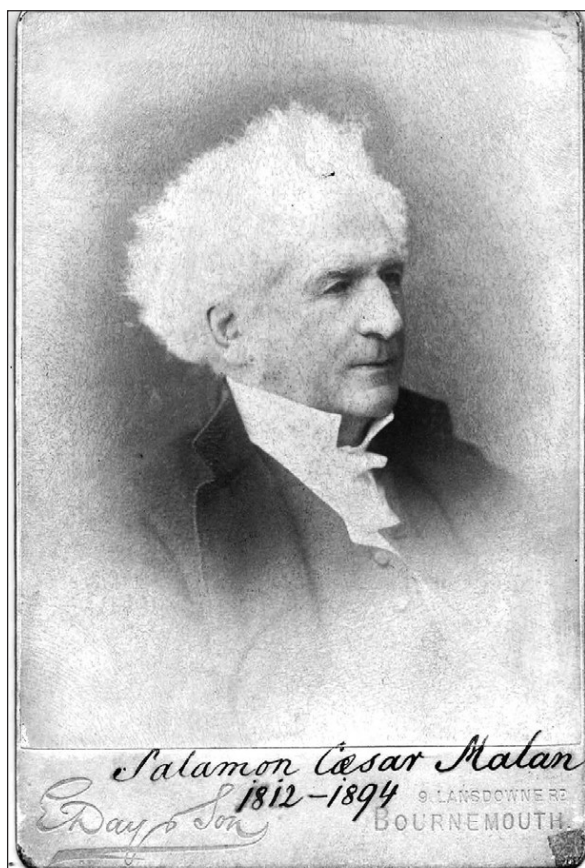
A Himalája bércei felé fordul ez órában a kegyeletes tekintetünk: a dárdsilingi magyar sír felé.

Kőrösi Csoma Sándor emlékének szentelte ez órát tudós társaságunk, azon férfiú emlékének, ki 'nem élni akart, hanem tudni', és életének történetével örök-ké tanító példajaként tündököl a lelki tisztaságnak, mely az e névre méltó tudományos élet erkölcsi valóságát teszi.

A kegyeletes alkalomhoz illőnek találtam, hogy azon tudományos elmélkedés, melylyel dr. Duka Tivadar, tiszteleti tagunk lelkes intézkedése alapján hazánk halhatatlan tudósának dicső emlékét három évenként e csarnokban ünnepejük, legalább is érintse azt a szellemi kerületet, melynek ő férfias kitartással szentelte és áldozta kutató életét.

Mialatt arra a nagy feladatra készült, mely ifjúságának rajongását lelkesíté és férfikorának hősiességét ösztönzé, mely életének nagy céljaként lebegett lelke előtt, a nyelv- és kulturtudomány egy titokzatos területéről sikerült neki az elta-
karó fátyolt ellebbenteni – neki legelőször.

Tibet nyelve és rejtélyes irodalma, úgy mint ezen óriási terület népének lelki életét átható *buddhista* világnézet sajátlagos alakulása (lamaizmus) voltak e hosszú évek alatt a kérdések, melyeknek Zangla, Sabathu és Kanum láma-klastromaiban szenvedések és nélkülözések között élt és melyeknek tanulmányozása

Salamon Caesar Malan (1812–1894)

codása másik mozzanatának, a buddhizmusnak sokfelé szerteágazó vonásai” (GOLDZIHNER 1903).³

A történelem viharai azonban elsodorták az alapítványt, melynek keretében tíz előadás hangzott el jeles tudósoktól az Akadémián. E rövid kitérő után azonban térjünk vissza Duka Tivadarnak az Akadémiával kapcsolatos adományaira.

2) Abban az évben, amikor Goldziher a fent idézett előadást tartotta Duka még két adományt tett.

a) Az egyik egy szekrény volt, amelynek elkészíttetésére Duka 220 koronát küldött az Akadémiának, amint erről Szily Kálmán az Akadémia 1904. január 25-ikén tartott ülésén be is számolt.

A szekrénynek a könyvtár többszöri költözése során nyoma veszett, de jó képet kaphatunk róla az egykorú leírásokból: „Az a nagy fali szekrény, a melyben ez a gyűjtemény őriztetik, szintén Duka ajándéka. Akadémiánk derűs olvasótermének ez az ékessége alkalmas serkentője lehet a könyvtár látogatóinak, hogy a tudományos bűvárlat iránt való állhatatos odaadásban kövessék Csoma példáját” (STEIN 1913, 29).

³ Goldziher előadásának angol nyelvű összefoglalása Duka fáradozásainak köszönhetően megjelent a *Journal of the Royal Asiatic Society* 1904. évi első számában.

s szerencsés megoldása a tudomány e magyar hősének nevét a tudományos világirodalom legünnepeltebb nevei közé emelték, dicsőséget szerezve az igénytelen magyar vándornak és a hazának.

Azon mélyreható tanulmány, mellyel Akadémiánk nagynevű másodelnöke három évvel ezelőtt ez emlékelőadások sorát megnyitotta, a legközvetlenebb kapcsolatba helyezte ezek tárgyát Csoma Sándor nagy munkájának középpontjával: Tibet országával.

Midőn ez estve nékem jut a megtisztelő feladat, hogy e kitűnő példaadás nyomába lépjek, a nehézséget, melyet tudományos szakom távolsága a Csoma Sándor philológiai munkakörétől alkalmi tárgyam választása elé gördít, elháríthatóvá teszik buvár-

Stein Aurélnak e szavait kiegészítendő, álljon itt egy rövid idézet abból a riportból, amelyet 1942. június 1-én közvetített a Magyar Rádió Budapest I. hullámhosszán a Magyar Tudományos Akadémiáról Kőrösi Csoma Sándor halálának 100. évfordulója alkalmából:

„Talán nem tudja mindenki kedves hallgatónk közül, hogy a nagy székely tudós szellemi hagyatékát a Magyar Tudományos Akadémia őrzi. Ezért hát a mikrofonnal elzarándokoltunk a magyar szellem templomába, hogy kegyelettel adózzunk nagy hazánkfia emlékének.

Itt vagyunk a Magyar Tudományos Akadémia olvasótermében. A hatalmas palota földszintjén van a tágas, világos olvasóterem. ... Mindjárt a bejárattal szemközt angol stílusú, ötrekeszes könyvszekrényen akad meg a szemünk. Tetejéről Kőrösi Csoma Sándor jólismert arcképe tekint le ránk. Megkérdezzük dr. hollósi Somogyi József alkönyvtárnok urat, a könyvtár keleti szakemberét, hogy került ide ez az arckép? Bizonyára ebben a szekrényben őrzik Csoma szellemi hagyatékát?

Igen. Azért is került rája Csoma arcképe

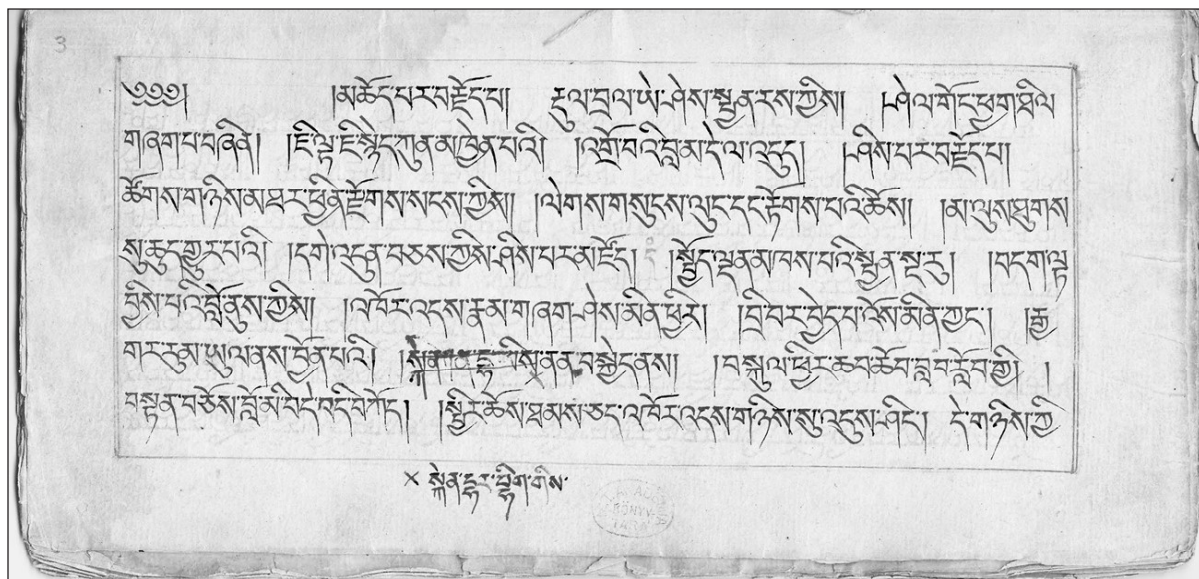
De vegyük szemügyre a szekrényt. Hogyan nyílik? Biztosan mindegyik rekesznek külön kulcsa van?

Nem. Egy kulcs nyitja egyszerre az összes rekeszeket...

A szekrényre függesztett táblán ez áll: 'Duka Tivadar ajándéka'." (SOMOGYI 1942)

b) A szekrényt megelőzően, 1903 elején Duka Tivadar még egy nagy jelentőségű adományt juttatott a Magyar Tudományos Akadémiának, nevezetesen azokat a dokumentumokat, amelyeket Kőrösi Csomával kapcsolatban összegyűjtött.

Terjék József (1976) így ír arról a két albumról, amely szintén az Akadémiának küldött ládában volt:

Buddhista kozmológia, Alexander-könyv, No. 4, 3

„Az egyik album *'Manuscripts and Prints'* címet viseli, $22 \times 34,5$ cm nagyságú. Eredetileg számozatlan lapokból áll, a könyvtári pagináció szerint 300 oldal terjedelmű... Közülük számos levél értékes anyagot nyújt a kor történetéhez...

A másik album címe: *'Kőrösi Csoma Sándor életrajzához tartozó eredeti adatok ... és egyéb levelezések és cikkek'*. Mérete: $29 \times 43,5$ cm, terjedelme 152 (eredetileg számozatlan) oldal.

Mindkét album rendezetlen, mivel számos dokumentum nincs beragasztva, hanem csak a lapok közé szabadon behelyezve. Az albumokban sokszor olyan leveleket és fényképeket is találhatunk, melyek egyértelműen jelzik, hogy jóval Duka Tivadar halála után lettek 'hozzácsapva'."

Az idézetből láthatjuk, hogy bár ez a tárolási mód kétségtelenül megfelelt a gyűjtőnek, azaz Duka Tivadarnak, de semmiképpen nem tekinthető adekvátnak egy könyvtárban, s különösen nem egy olyan szerteágazó gyűjteményben, mint a Keleti Gyűjtemény. Ezenkívül, ahogy Terjék József is utalt rá, a Duka-féle hagyatékhoz az évtizedek során újabb adományok járultak, amelyek bővítették a Kőrösi Csomával kapcsolatos források számát.

A Kőrösi Csoma és Duka Tivadar nevével fémjelzett adományokat a Keleti Gyűjtemény az elmúlt években a modern könyvtári követelményeknek megfelelően rendezte, tartalmilag feltárta és on-line katalógusában katalogizálta (<http://www.mtak.hu>). A kéziratok esetében a katalogizálásra a „Keleti kéziratok” nevű alkatalógusban került sor, a könyvek keresésére az általános katalógusban nyílik mód.

Ez a munka azt is jelentette, hogy az előbb említett két mappa tartalma egyenként került rekordokba, ill. ezzel párhuzamosan a levelek, kéziratok és újságkivágatok a legkorszerűbb archiválási előírásoknak megfelelő egyedi, védőborítós elhelyezést kaptak.⁴

Ez a feldolgozás van hivatva pótolni a Duka-féle szekrényt. Sőt, ez egy „várászszekrény” abban az értelemben, hogy az eredetnél sokkal több anyagot tartalmaz, mivel folyamatosan bővül a Csomára vonatkozó újabb dokumentumoknak a Gyűjteménybe kerülésével. Ide tartoznak pl. Bernard Le Calloc'h írásai is, melyeket könyvtárunknak adományozott.

Ezen a katalogizáló, archiváló munkán kívül a Keleti Gyűjtemény 2005-ben a Pro Bibliotheca Alapítvány támogatásával digitális gyűjteményt szentelt Kőrösi Csoma Sándornak (<http://csoma.mtak.hu>). A három nyelven (magyar, angol, spanyol) elérhető digitális gyűjtemény a következő tagolásban mutatja be Kőrösi Csoma Sándort a tibetisztika megalapítóját és hagyatékát a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményében:

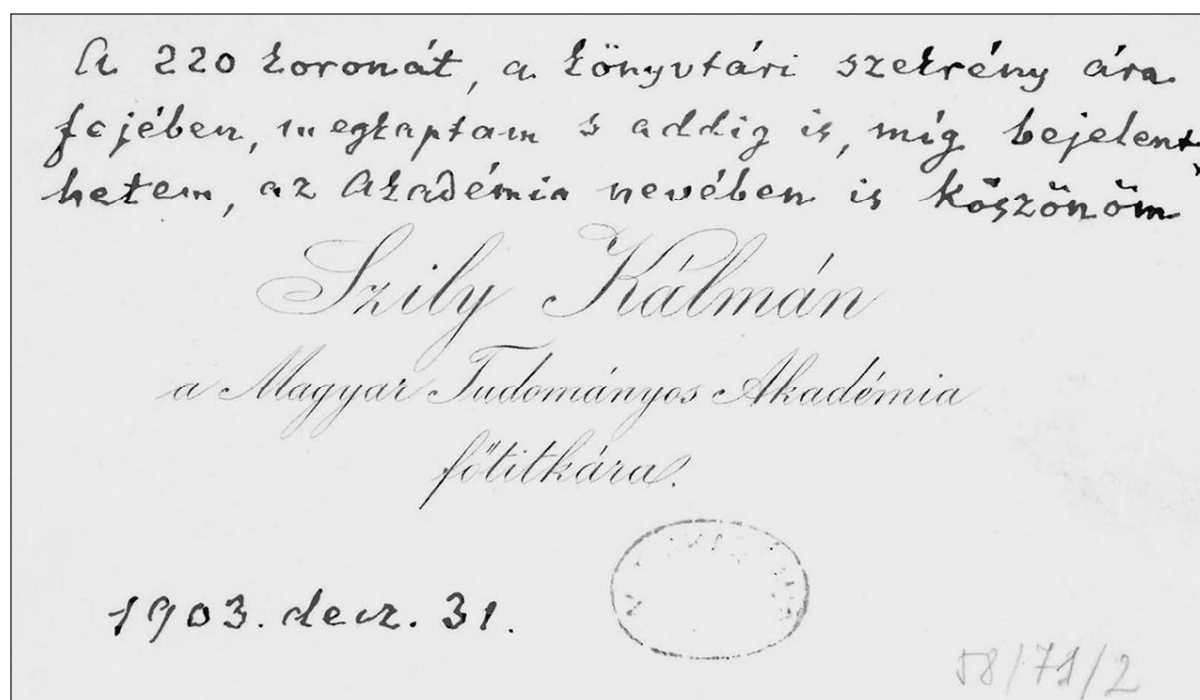
⁴ Minderre egy sikeres NKA-pályázat biztosított lehetőséget 2005–2006 folyamán.

- Kőrösi Csoma Sándor élete és munkássága;
- A Csoma-gyűjtemény;
- az Alexander-könyvek;
- Csoma könyvei;
- Buddhista kozmológia (Alex. No. 4) on-line kiadás;
- Tibeti szótár és nyelvtan bevezetői.
- Duka Tivadar, Csoma első életrajzírója életének és munkásságának rövid ismertetésén kívül teljes szövegében tartalmazza az általa írt Csoma-életrajzot két nyelven (magyarul és angolul), valamint Stein Aurélnak róla szóló emlékbeszédét.
- Ezenkívül illusztrációkkal ismerteti a Könyvtár Közép-Európában is egyedülálló nagyságú tibeti gyűjteményét, melynek magját a kicsiny Csoma-gyűjtemény adja, s amely az 1930-as majd az 1960-as években duzzadt jelentős kollekcióvá.

Még egy előrelépésről kell beszámolni. E gyűjtemény mintegy 6000 tételének katalógusa készült el és jelent meg a közelmúltban Orosz Gergely, a Keleti Gyűjtemény tibeti kézíratainak kurátora munkája eredményeképpen (OROSZ 2008-2009), s jelenleg a mutatókat tartalmazó harmadik kötet összeállítása folyik.

Mindezen erőfeszítések elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy az MTA Könyvtárában őrzött Kőrösi Csoma archívum 2009 nyarán véglegesen bekerüljön az UNESCO Világ emlékezete programjának jegyzékébe.

A már életében világhírnevet szerzett székely vándor örökségének kalandos sorsa arra int bennünket, hogy fokozottan óvjuk értékeinket, s fontoljuk meg azokat a sorokat, amelyeket a *Szabadság* újság közölt a Csoma halálának 100.

Szily Kálmán köszönete Duka Tivadarnak

évfordulóján megjelent egyik írásban (1942. április 10): „*Ne várjuk meg, az angolok márvány emléktábláját, hogy a japánok Buddha-szentként szoborba faragják. Ne várjuk meg eljövendő Kőrösi Csoma Sándorainknál a százszentendős centennáriumokat*”.

IRODALOM

- DUKA 1885a = DUKA Tivadar: *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai*: összegyűjtötte és életrajzzal bevezette Duka Tivadar. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- DUKA 1885b = DUKA Tivadar: *Life and Works of Alexander Csoma de Körös*. Trübner, London.
- DUKA 1897 = DUKA Tivadar: *Duka Tivadar levele az MTA főtitkárához a Kőrösi Csoma Sándor Alapítványról*, 1897. december 6 (MTAK, Keleti Gyűjtemény, Csoma 58/49).
- GOLDZIHNER 1897 = GOLDZIHNER Ignác *levele Duka Tivadarhoz a Kőrösi Csoma Sándor Alapítványról*, 1897. december 15 (MTAK, Keleti Gyűjtemény, Csoma 58/37/2).
- GOLDZIHNER 1903 = GOLDZIHNER Ignác: *A buddhizmus hatása az iszlámra*.
- OROSZ 2008–2009 = OROSZ Gergely: *A Catalogue of the Tibetan Manuscripts and Block Prints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. LHAS, Budapest.
- SOMOGYI 1942 = SOMOGYI József: *Újabb adatok Kőrösi Csoma Sándorról*. Közvetítés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából. Viaszra vették 1942. május 30-án. Előadásra került Budapest I. hullámhosszán június 1-én. (MTAK, Keleti Gyűjtemény, Csoma 72/1–6).
- STEIN 1913 = STEIN Aurél: *Duka Tivadar emlékezete*. MTA Emlékbeszédek 16, 9.
- TERJÉK 1976 = TERJÉK József: *Kőrösi Csoma dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben*. MTAK, Budapest.